

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ НАПРАЦЮВАНЬ ГАЛИЦЬКИХ ПРАВНИКІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

УДК 340. 113 (477_8)

Постановка проблеми. Не викликає жодного сумніву той факт, що, правнича термінологія посідає важливе місце у словниковому складі української мови. Зрозуміло, що мова як суспільне явище віддзеркалює сучасні реалії, розвиток науки і техніки, зміну наукових поглядів та конкретно-історичні особливості, притаманні певному соціально-історичному періоду історії розвитку людства. А створення термінологічних словників сприяє, передусім, правильному слововживанню, розвитку найрізноманітніших словесних конструкцій і нової сучасної термінології.

Правнича термінологія при цьому збагачується різними шляхами: застарілі терміни виходять з активного ужитку, натомість повертаються в обіг забуті, які довгий час не функціонували, але сьогодні доводять свою життєздатність, утворюються нові терміни, які відповідають сучасним реаліям українського суспільства тощо. У цьому контексті зауважимо, що хоча окремі науковці сьогодні вважають, що перші галицькі термінологічні словники містять лише архаїзми і застосовувати їх для сучасності немає особливої потреби, незаперечним видається той факт, що історичний досвід термінологічних напрацювань галицьких правників кінця XIX – початку XX століття слід неодмінно використовувати і при множувати у сучасних юридико-лінгвістичних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча термінологічні проблеми постійно перебувають у центрі уваги науковців, про що, зокрема, свідчать новітні теоретичні дослідження відомих мовознавців і правників О. Сербенської, М. Вербенец, Г. Мацюк, І. Кочан, Н. Артикуци, Л. Симоненко, Ю. Прадіда, Л. Чулінди, С. Головатого, І. Усенка, Ю. Зайцева та ін., вітчиз-

няна правнича термінологія потребує подальшого дослідження, оскільки актуальною є потреба в багатоаспектному системному аналізі всіх складових лексичної системи української мови, унормуванні галузевих терміносистем на власне національному ґрунті та формуванні цілісної методики дослідження юридичних термінів.

Постановка завдання. Метою даної статті є з'ясування внеску перших галицьких термінологічних напрацювань для формування національної правничої термінології на сучасному етапі державотворення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, появу перших галицьких термінологічних словників традиційно пов'язують із рішенням цісарського уряду щодо створення у липні 1849 року комісії з укладання реєстрів правничих термінів для слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Актуальність питання щодо створення національних політико-юридичних терміносистем зумовила необхідність залучення до укладання відповідного реєстру не лише урядовців, юристів, а й відомих культурних та громадських діячів, перед якими «...було поставлено завдання створити юридичну термінологію на основі лексичного багатства цих мов, яка б могла задовольнити потреби тогочасного законодавства й управління» [1, с. 265]. Результатом роботи комісії став вихід друком 1851 року німецько-українського словника, відомого під назвою: «Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (deutsch-ruthenische separate Ausgabe)» («Правничо-політична термінологія для слов'янських мов Австрії (німецько-український випуск)».

Згодом, у 1893 році, Кость Левицький, видатний громадський і політичний діяч, творчо опрацював і переосмислив терміни, розміщені в згаданому словнику, помітно оновив його лексико-термінологічний склад і видав «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних». Джерелами нового словника, крім видання 1851 року, стали також «Малоруско-німецький словар» Є. Желехівського та «Німецько-руський словарь» О. Партацького. Крім того, упорядник скористався здобутками ін-

ших європейських лексикографій (польської, російської, чеської, угорської) і намагався розвивати термінологію на базі народної мови: «... використане природного багатства рускої мови, яка жие в устах нашого народу» [2, с. IV]. Згодом, у 1920 році, дослідник випустив друге, доповнене видання цього словника під назвою «Німецько-український правничий словар».

Розглянемо докладніше цю термінологічну працю К. Левицького, яка складається з коротких перекладних німецько-українських статей з перекладом відповідних термінів без граматичних характеристик.

Частину термінів запозичено безпосередньо з польської та німецької мов: персправа, зажадати звороту, шупасник, виправувати, випроцесувати, справунок, орудка, закуп, притока, розправа, вислід процесу, вильосоване, уневажнати, висмок, виємковий суд; одідичити, дідичення, одідичине, бездідичність, розказ, уза-саднене, цло (з нім. Zoll – мито), білянс (з нім. Bilanz – баланс), шаржа (з нім. Charge – посада), ручна праса (нім. Handprasse), конзулят (від нім. Konsulat – консульство).

Проте більшість термінів утворено на українській народно-розмовній основі, наприклад: відмежене, відграничене; відступлене, залишене; висилач, висилаючий; присуджене, присуд; граничний сусід, сумежник, межівник; оборонець, захитник, речник; вижидач, злодій, крадун; набувець, придбавець; вихователь, плекатель; заворушник, бунтівник; нагороджене, відплачене; уневинене, оправдане; розбруїти, розоружити; відрочене, продовжене речинця; діловодець, справничник; вязба, арешт; виконуване, справоване; ділане, чинність; таїтель, укривач, таєник; перешкоджене, зупинене, перепинене; змерщина, спадщина; судовий урядник, судовик тощо.

Наведені вище приклади свідчать про те, що Кость Левицький заклав основи для формування української правничої термінології. Як відомо, початковий етап становлення юридичної термінології характеризувався наявністю великої кількості синонімів для означення одного поняття. Згодом відповідність «поняття» і «терміна» допомогли визначити, який саме термін може залиши-

тися в термінологічній системі певної галузі юридичної науки. У словнику К. Левицького простежується тенденція до формування термінології на народній основі, яка відображена в побудові словникових статей. Так, у разі синонімії він здебільшого на перше місце ставить власне національний термін зі слов'янським коренем, а іншомовні запозичення подає після українських відповідників: управа, заряд, адміністрація; правотар, адвокат, речник; підвинасемець, підарендатор; надплата, змінне, ажіо; прием, акцепт, вексель; достовірність, автентичність; самоуправа, автономія; увідомне письмо, авізо; книговодець, бухгалтер; посадник, бурмістр; висланник, посол, депутат; відшибка, дисконто; уділовий зиск, дивіденда; второпис, дуплікат; виконане, екзекуція; взір, формуляр; співпідпис, контрасигноване; згромажене, корпорація; судовий відпоручник, судовий комісар; судовий помічний, адюнкт; судовий прислухач, авскультант; судовий засідатель, асесор; начерк закона, проект закона та багато ін.

У словнику наявні й приклади, коли на першому місці стає слово іншомовного походження, проте така практика запису терміна стосувалася переважно загальнонавчаних у європейській правовій практиці інтернаціоналізмів. Більше того, і в цьому разі упорядник намагався підібрати національний термін і подати його в синонімічному ряду: адвокатура, правотарство; аналогія, схожість; апеляція, відкликане; аристократія, можновладство; блянкет, порожня картка; бльокада, обступ; демократ, народовець; демократія, народовладь, народоправство; депутація, висланництво; службовий регулямін, службовий устав; дирекція, провідня та ін.

Як відомо, у сучасному законодавстві доволі часто вживаюся тавтологічна конструкція «відшкодування шкоди» в разі ушкодження. Натомість Кость Левицький пропонує варіант «винагородження шкоди», «погорільча винагорода». Крім того, як видається, сучасний юридико-політичний термін «дострокові вибори» утворено від росіянізму «строк», а галицький словник пропонує власне український термін – «поновні вибори». У чинному законодавстві України наявна також велика кількість скалькованих з

російської мови термінів, серед них – «безхазяйна річ». Словник Левицького, у свою чергу, подає варіанти «річ нічія», «річ без власника».

Висновки. Отже, галицька традиція укладання правничої термінології почалася в середині XIX ст. і далі була продовжена в кількох термінологічних виданнях.

Зі здобуттям Україною незалежності і конституційним підтвердженням статусу української мови як державної питання розвитку та унормування української термінології набувають першочергового значення і ваги. Зрозуміло, що розбудова демократичної правової держави передбачає, крім усього іншого, ще й формування нової законодавчої бази з подальшим розвитком і кодифікацією юридичної лексики в українській мові.

Варто підкреслити, що створена за ініціативою Української правничої фундації Українська комісія з питань правничої термінології, яка активно діяла у 1995–2000 рр., неодноразово зверталася до історичного досвіду, зокрема до термінологічних словників. Яскравим прикладом ефективності такого звернення є повернення до законодавства і наукового обігу історичного терміна правочин [3, с. 56].

Хоча галицька правнича термінологія через низку історичних причин не стала основою для формування загальнонаціональної правничої термінології і більшість західноукраїнських правничих термінів у радянські часи було відкинуто як діалектизми та регіональні слова, словник Костя Левицького містить корисний матеріал як для сучасних мовознавців, так і для правників. Він є неоцінним внеском у розвиток юридичної науки та її мови, тією скарбничкою, яка живила і продовжує жити національну юридичну термінологію.

Незважаючи на значну кількість сучасних правничих словників, актуальним і досі залишаються питання щодо формування методології укладання термінологічних та інших словників, розроблення науково-обґрунтованих принципів відбору спеціальної правничої термінології, створення універсального нормативного словника сучасної юридичної лексики, який би всебічно охоплю-

вав розвиток сучасної юридичної науки. Оскільки правнича термінологія відіграє важливу роль на сучасному етапі державотворення в Україні, інтерес до її потреб неухильно зростає. Такий інтерес зумовлений необхідністю в забезпеченні правової галузі національною юридичною термінологією [4, с. 11].

На нашу думку, унормування та кодифікація національної правничої термінології повинні спонукати сучасних науковців до уважного вивчення історичного досвіду термінологічних напрацювань галицьких правників кінця XIX – початку XX століття з метою збереження справжніх українських термінів попередніх епох та використання їх у сучасних юри- дико-лінгвістичних дослідженнях.

1. Остапенко О. До історії слов'янської лексикографії: *Juridisch-Politische Terminologie für die Slavischen Sprachen Oesterreichs (1849–1853)* // Проблеми слов'янознавства. – 2003. – Вип. 53. – С. 264–270.
2. Левицький К. Німецько-український правничий словар. – Відень: Накл. Видавн. Спілки у Відні, 1920. – VII+497с.
3. Трач Н. С. З історії української правничої термінології: 20-30-ті роки XX століття // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 60: Філологічні науки / Ред. кол. : В. С. Брюховецький та ін.; НАУКМА. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 49-57.
4. Симоненко Л. О. Мовно-термінологічна компетентність – вагома складова фахової культури правника // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: зб. мат. наук.-практ. конф. – К.: КНУВС, 2009. – С. 8-14.

Каленюк О.М. Використання термінологічних напрацювань галицьких правників для формування сучасної національної правничої термінології

У статті досліджено внесок перших галицьких термінологічних напрацювань для формування національної правничої термінології на сучасному етапі державотворення в Україні.

Ключові слова: правнича термінологія, термінологічні словники, правничі терміни, формування української правничої термінології, національна правнича термінологія, внесок у розвиток юридичної науки.

Каленюк О.Н. Использование терминологических наработок галицких правоведов для формирования современной национальной правовой терминологии

В статье исследовано вклад первых галицких терминологических разработок для формирования национальной правовой терминологии на современном этапе построения государства в Украине.

Ключевые слова: правовая терминология, терминологические словари, правовые термины, формирование украинской правовой терминологии, национальная правовая терминология, вклад в развитие юридической науки.

Kalenyuk O. N. The Using of Terminological Works of Galician Jurisprudents for Forming of Modern National Legal Terminology

The article researches the contribution of the first Galician terminological developments for the formation of a national legal terminology on the modern stage of state organization of Ukraine.

Key words: legal terminology, terminological dictionaries, legal terms, formation of Ukrainian legal terminology, national legal terminology, contribution to the development of juridical science.